

יט. מהי אהבת ה' את ישראל

וְרָאָה²⁴⁷ אֵיךְ נַעֲשֶׂה הַעֲנִין הָאֱלֹהִי הַקָּשׁוּר בְּאַבְרָהָם, וְאַחַר כֵּךְ בְּקֹהֵל סִגְלָתוֹ וּבְאַרְץ הַקְּדוּשָׁה, מְנַהֵל (=משגיח ומוביל) אֶת הַדָּבָר (=להשלמת בניין האומה והצלחתה) מְדַרְגָּה אַחַר מְדַרְגָּה, וְשׁוֹמֵר אֶת הַזֶּרַע (=הצאצאים) כְּדֵי שֶׁלֹּא יִדַּח מִמֶּנּוּ נֶדַח (=שלא יתרחק מהאומה ויתערב בעמים)²⁴⁸, וּמְנַיְחֵם בְּשִׁמּוֹר שְׂבִימָתוֹ וְהַטּוֹב וְהַפּוֹרָה שְׂבִיבָהּם (בארץ מצרים בארץ גושן²⁴⁹), וּמְרַבֵּה אוֹתָם הַרְבּוּי הַהוּא הַמְּפֹלֵא²⁵⁰, עַד שֶׁמַּעֲתִיקֵם (=העבירים ממצרים) וְנוֹטְעֵם בְּאֶדְמָה הַמְתַּאֲיָמָה לְסִגְלָה (=ארץ ישראל).

וְנִקְרָא (ה' בשל הנהגתו את זרע אברהם וארצם בהנהגה ישירה) "אֱלֹהֵי אַבְרָהָם"²⁵¹ (בראשית

הערות - ילמד ענויים דרכו

247 כאן חוזר החבר לסעיף מד שבו דובר על מעלת עם ישראל, שהוא "אומה חיה" לעומת "האומות המתות" לעניין מציאות העניין האלוהי כס. אולם הדברים קשורים ישירות לסוגיית הסיגופים: עם ישראל הם ההוכחה שיש קשר בין השכינה לבין העולם הגשמי. תורת ה' כוללת "אהבה" ולא רק "כניעה ויראה" מפני שהקב"ה הופיע עלינו בקשר של "אהבה", כפי שמבאר והולך.

248 אפשר שכוונתו כאן לבני יעקב, כגון ראובן שאף על פי שחטא בעניין בלהה נאמר אחר כך: "ויהיו בני יעקב שנים עשר", וכגון שמעון ולוי שאף על פי שבזזו את העיר שכם בניגוד לרצון יעקב - לא הוצאו מהכלל, ויוסף שה' שמר עליו שלא ירצה על ידי האחים ושישמר במצרים כעברי וישוב להתחבר עם אחיו, ויהודה שאחר מכירת יוסף ותוצאותיה עזב את אחיו ולמרות זאת יד ההשגחה היתה שמתה אשתו ושני בניו וזכה בתמר מזרעו של שם שהחזירתו בתשובה ושב למשפחת ישראל.

249 בראשית יג: "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל לֹט אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָלָה מִשְׁקָהּ... כִּגֵּן ה' כְּאַרְץ מִצְרַיִם"; בראשית מז: "אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנָיִךְ הוּא, בְּמִיטֵב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת אָבִיךָ וְאֶת אַחִיךָ, יֵשְׁבוּ בְּאַרְץ גֹּשֶׁן".

250 בראשית מז, כז: "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאַרְץ מִצְרַיִם בְּאַרְץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָּהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד"; שמות א, ז: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם". נראה שעיקר הירידה למצרים מבחינת בניין האומה היה משום ששם כוח הפיריון היה גדול (וכנגדו גם יצר עריוה, כמבואר בתורה: "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו..."). וכן אומר הקב"ה ליעקב (בראשית מז, ג): "אֵל תִּירָא מִדְּרָה מִצְרַיִם כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם" (עיין במדרש שהיברתי בעניין זה בדרשות להגדה של פסח).

251 הרמב"ם במו"נ ג, נא הסביר ששם ה' נקרא על האבות מפני שהם דבקו בו בלא הפסק, עד שגם בעת העיסוק שלהם בעניינים הגשמיים - כמו הקמת המשפחה ורעיית הצאן - לא עשו דבר שלא היה למען הקמת אומה שתקדש את שמו, ועל כן היו דבוקים בו ועובדים אותו תדיר (ובאגרת תימן ביאר שזהו מה שאמרו "האבות הן הן מרכבה לשכינה" ועל פי הגדרתו הרגל הרביעית במרכבה היא משה - המובא שם במו"נ ג, נא שהיה דבק ועובד ה' בלא הפסק ולא דוד). הרמב"ן בספר האמונה והביטחון מסביר ששם ה' נקרא על האבות מפני שכל אחד מהם היה מרכבה לאחת המידות האלוהיות שהקב"ה מנהיג בהן את עולמו, והיה הוא שלם באותה מידה (ועל כן הרגל הרביעית שבמרכבה היא דוד שהיה מרכבה למשפט ה', ע"ש במש"כ ודו"ק). לעומתם ריה"ל מסביר ששם ה' נקרא על האבות משום שהנהגת ה' הישירה התגלתה בהם, ולכן גם שם ה' נקרא על ישראל, "אלוהי ישראל", וכן על הנביאים עושי הניסים: "חל נא את פני ה' אלוהיך" (מל"ב יג, ו), וכן על דוד שה' שומר על זרעו זרע המלוכה עד מלכות משיח ולכן נאמר "אלוהי דוד", וכן על משה בכל הנהגה שהנהיג את ישראל ביציאת מצרים ומתן תורה, ועל כן נראה "איש האלוהים" - שאלוהים התגלה בעולם דרכו.

מסלול 1: יום ה לפרשת מקץ

מסלול 2: יום ב לפרשת מקץ

כו, כח) וְ"אלהי הארץ" (מל"ב יז, כו-כז), כְּמוֹ שֶׁנֶּקְרָא "יוֹשֵׁב הַכְּרוֹבִים" (שמ"א ד, ד) וְ"יוֹשֵׁב צִיּוֹן" (תהלים ט, יב) וְ"שׁוֹכֵן יְרוּשָׁלַיִם" (שם קלה, כא) - דֶּרֶךְ דְּמוּי (השוואת) מְקוֹמוֹת אֱלֹהֵי לְשָׁמַיִם (=העולם הרוחני שמונהג תדיר בהנהגה ישירה), כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "הַיֹּשֵׁב בְּשָׁמַיִם" (שם קכג, א), וְלִהְגִּלוֹת (=וגם מפני הופעת) אֹרֹךְ בְּאֵלֶּה כְּהִגְלוֹת אֹרֹךְ בְּשָׁמַיִם, אֲבָל²⁵² בְּמַצוּעַ (=באמצעות) עַם (ה)רְאוּיִים לְקַבֵּל הָאֹרֶךְ הַהוּא, וְהוּא מֵאֲצִיל אוֹתוֹ עָלֵיהֶם. וְנֶקְרָא זֶה מִמְּנוֹ "אֱהָבָה". וְהִיא אֲשֶׁר נִכְתְּבָה לָנוּ וְחִיבָה עָלֵינוּ לְהֶאֱמִין בָּהּ וּלְשַׁבַּח וּלְהוֹדוֹת עָלֶיהָ בְּ"אֱהָבַת עוֹלָם אֱהָבָתוֹ"²⁵³, כְּדֵי שֶׁנֶּצְיֵר בְּנַפְשָׁנוּ (=נאמין ונדע)

הערות - ילמד ענויים דרכו

252 בניגוד לעולם הרוחני, השכינה שוכנת בעולם הגשמי רק על ידי עבודת האדם. החיבור שבין ארץ לעם הכרחי לחלות השכינה. דבר זה יוצר שותפות בין הקב"ה לבין האדם - ישראל, וזו "אהבה" שעליה מדבר ריה"ל בהמשך. ז"ל הרמח"ל בדעת תבונות סי' קנח: "ואמנם צריך שתדעי עיקר גדול בעניין העבודה המסורה לאדם. וזה, כי הנה כל הנבראים תלויים בבוראם, ואין להם עניין זולת מה שמושפע בהם ממנו, על כן אינם אדונים בפעולותיהם ומעשיהם, אלא כל מעשיהם בהכרח מצד מה שהם מושפעים ממנו ית'. רק האדם יש לו סגולה זאת פרטית, שיש בידו הבחירה, ויש לו כוח לפעול ברצונו בלא הכרח... ונמצא, שגם האדם ודאי תלוי בבורא ית' ככל שאר הנבראים, אלא שמצד העבודה ניתן לו מציאות עניין שבו לא יהיה תלוי בבורא ית' כלל, אלא ברצון עצמו... ותראי כמה כבוד גדול חלק הבורא ב"ה אל הצדיקים שחשבתם לשותפים אליו, וכמו שארז"ל (זוהר ח"א, ה, א): 'עמי אתה - עימי אתה'. כי באמת חלק הניחוח להם בתיקונו של עולם ובשכלול הבריאה, וכמו שביארנו לעיל, עד שנמצא תיקון הבריאה, כביכול, מחולק בין הקב"ה והצדיקים, שאינו נשלם אלא בשניהם. והנה, כביכול, ננסת ישראל לבה גס בהקב"ה כאשה לבעלה; וזה מצד היות לה חלק בתיקון העולם עצמו, כמו שביארנו... ומשל נאה המשיל לענין זה הרשב"י זלה"ה, בעניין ההתפלל אליו ית'. אמר, שיש מי שהוא כעבד שאינו כל כך חביב לפני המלך, שמאחורי המלך ישא את קולו להתחנן לפניו על דבר מה, והמלך יגזור אומר ויתנו שאלתו, אך לא יסב המלך את פניו אליו ולא יביט בו. ויש עבד שהוא חביב על המלך, ויקבלהו המלך בסבר פנים יפות, ויחזיר פניו אליו, וידבר עמו כל הצורך. הוא הענין האמור במשה וישראל (דברים ה, ד): 'פנים בפנים דבר ה' עמכם'; (שמות לג, יא): 'ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, כאשר ידבר איש אל רעהו'... וכל זה עניין טבעי הוא, ששני ריעים הפונים באהבה זה אל זה מחזירים פניהם זה לזה, וזה מראה הקירוב ביניהם; ושניים שהם מתרחקים - זה הופך פניו לכאן וזה הופך פניו לכאן; כי הפנים מראים תמיד הפניה, והחזרת העורף יראה הריחוק. וכל הדרכים ייוחסו אל ההתדבקות של התחוננים באדון ב"ה, שבהיותם מתוקנים במעלה הראויה להם, הנה יהיו מתדבקים עם האדון ב"ה בהתדבקות גדול וחיבור של אהבה ממש, כביכול, כשני ריעים המחזירים פניהם זה לעומת זה..."

253 הברכה השנייה בקריאת שמע. ריה"ל פירט את העניינים הכלולים בה במאמר ג: "וכן בברכת אהבת עולם מכוון החסיד:

כי העניין האלוהי דבק בעדה המוכנת (פירוש: שיש לה מוכנות טבעית) לקבלו, כהירבק האור במראה הזכה.

וכי התורה נתנה לנו מאת האלוה לעלות רצון לפניו, כי תגלה מלכותו בארץ כשם שהיא נגלית בשמים.

וכי החכמה האלוהית חייבה כי יברא האלוה בארץ לא מלאכים כי אם בני אדם, מזרע ודם, שיתנגשו בהם כוחות טבע שונים ותתנצחנה בתוכם מידות שונות לפי התמורות אשר בעליית המזלות ובירידתם, כמו שנתבאר הדבר בספר יצירה (עיין מאמר ד, כה). אך בהיות בני אדם יחידים או

מסלול 1: יום ה לפרשת מקץ
מסלול 2: יום ב לפרשת מקץ

שְׁהִתְחַלְּהָ (=היווצרות האומה הישראלית, היתה) מִמְּנוּ, לֹא מֵאֲתָנּוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּכִרְיַאת
 בְּעֵלֵי הַחַיִּים, לְמַשֵּׁל, שֶׁהֵם לֹא בְּרָאוּ אֶת עֲצָמָם, אֲלֵא ה' יִצְרָם וְשִׁכְּלָם כְּאֲשֶׁר רָאָה חֲמֹר
 הָרְאוּי לְצוּרָה הֵיאֵא²⁵⁴, כֵּן הָיָה הוּא²⁵⁵. יתְעַלָּה הַמְמַהֵר וְהַמְתַּחֵיל לְהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם
 לְהִיּוֹת לוֹ לְצִבְאוֹת²⁵⁶ וְהוּא יִהְיֶה לָנוּ לְמֶלֶךְ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי
 אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם – לְהִיּוֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים" (במדבר טו, מא). וְלֹא זֶה בְּלִבְדּוֹ, כְּכֹר אָמַר גַּם:
 "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאֵר" (ישעיהו מט, ג).

כ. השתבחות ה' בישראל, הופעת תורת ה' והאמונה בו היא בזכות ישראל (נא-נו)

נא

אָמַר הַכּוֹזְרִי: כְּכֹר חֲרָג כָּאֵן הַמֵּאֲמֵר חֲרִיגָה גְדוֹלָה (מן האמת), וּמְחַלָּה (=ויתרה) הַמְּלִיצָה
 מִחִלָּה רָבָה – שִׁיְהִיָּה הַבּוֹרָא מִתְפָּאֵר בְּבִשְׁוֹר וְדָם!²⁵⁷

הערות – ילמד ענוים דרכו

ציבור בעלי מזג זך – יחול עליהם האור האלוהי ותבוא ההשגחה האלוהית עליהם בדרכים נפלאים
 ומופלאים, היוצאים מן הכלל של סדר העולם הטבעי. ודבר זה מאת האלוהו אנו מכנים בשם אהבה
 ושמחה".

254 קביעת החומרים וסדרם נעשתה על ידי ה' בראשית בריאת העולם, ונתנית הצורות לחומרים הללו
 בהתאם לאותו הסידור – נעשית על ידי השגחת ה' והשפעתו, לאורך כל ההיסטוריה. וזה ביאור
 עמוק למדרש ב"ר סח, ד: "מטרונה שאלה את ר' יוסי בר חלפתא, אמרה לו: לכמה ימים ברא הקדוש
 ברוך הוא את עולמו? אמר לה: לששת ימים, כדכתיב: 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת
 הארץ'. אמרה לו: מה הוא עושה מאותה שעה ועד עכשיו? אמר לה: הקדוש ברוך הוא יושב ומזווג
 זיווגים: בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני, ממנו של פלוני לפלוני". ובאמת עניין
 זיווג הזיווגים במשל הזכר והנקבה הוא זיווג הצורה לחומר (עיין מו"נ בל). וזה ההבדל בין פרק א
 בכריאה, העוסק בקביעת החומרים (ועל כן נזכר שם רק שם "אלוהים"), לבין פרק ב בכריאה העוסק
 בנתינת הצורה לכל חומר כשוראה שהוא נסדר באופן שיכול לקבל את הצורה (ועל כן נזכר החיבור
 של 'ה' אלוהים"). וכך ישראל מצד "החומר" – נבראו בראשית הכריאה כ"סגולה" וכ"גרעין",
 אולם ההשגחה האלוהית השיגחה עליהם עד שאותה סגולה תופיע בסדרה כראוי, בששים ריבוא,
 ואז נתנה להם את צורתם ביציאת מצרים ובמתן תורה. ספר בראשית מסתיים למעשה בהשלמת
 יצירת האומה, בעת שפרו מאוד במצרים והגיעו לששים ריבוא, וספר שמות מסתיים בהופעת
 השכינה עליהם.

255 עיין מאמר א, פא-פז.

256 היינו עם שמתכנס לעבודתו. וז"ל הפסוק בשמות יב, מא: "וַיְהִי בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה, יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ה'
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם".

257 שוב חזרנו ליסוד שבו פתח המאמר: הלימוד של פסוקי המקראות שנראה בהם פגיעה או הגשמה
 של האלוהו. המלך חושב שכדי לשבח את עם ישראל "הגזים" הנביא בכך שאמר שהקב"ה מתפאר
 בנו, שהרי אמירה זו מקטינה לכאורה את בורא עולם.

שאלה זו דומה לשאלת המלך במאמר א, סח בדבר ההתחברות של הקב"ה לבשר ודם ודיבורו עמו.
 גם שם היה נראה למלך שהחיבור הזה יש בו זילות כלפי שמיא, אם כי היה מוכן לקבל שיש לאלוה

נב

אמר הַחֶבֶר: הָאֵם הִיָּה זֶה קַל עֲלֶיךָ (שהאל יתפאר) בְּבְרִיאת הַשָּׁמַשׁ?

נג

אמר הכוזרי: כן! מִפְּנֵי עֲצֹם רְשָׁמֶיךָ (=השפעותיה)²⁵⁸. מִפְּנֵי שֶׁהִיא אַחֲרֵי אֱלֹהִים - הַסֶּבֶה בְּהִיוֹתָ (=קיום כדור הארץ כפי שהוא תלוי בהשפעת השמש עליו ובמרחק המאוזן ממנה), וּבָהּ וּבְגִלְגָּלָהּ יִסְתַּדְּרוּ הַלְּיָלָה וְהַיּוֹם וּפְרָקֵי הַשָּׁנָה, וְיִתְהוּוּ הַמְחַצְצִבִים וְהַצְמָחִים וּבְעֲלֵי הַחַיִּים, וּבְאוֹרָהּ הַבְּהִיר יִהְיוּ הָרְאִיָּה וְהַגְּוֹנִים (=הצבעים) הַנִּרְאִים²⁵⁹. וְאֵיךְ לֹא תִהְיֶה בְּרִיאָתָהּ תִּפְאָרַת לְבוֹרְאָהּ אֶצֶל הַמְּדַבְּרִים (=בני האדם)?²⁶⁰

נד

אמר הַחֶבֶר: הָאֵם אֵין אֹר שֶׁשְׁכָּלִים (=הדעת והאמונה) יוֹתֵר עֲדִין וְנִעְלָה מְאוֹר הָרְאוֹת? וְהָאֵם לֹא הָיוּ יוֹשְׁבֵי תֵבֵל בְּעוֹרוֹן וּבְכַפִּירָה קִדְּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל²⁶¹, זֹלַת הַיְחִידִים אֲשֶׁר

הערות - ילמד ענוים דרכו

התחברות עם המלאכים והעולם הרוחני. וכמו ששם הראה לו החבר שפלאות ה' יש גם בנמלה והם נעלים מהפלאות שיש בגלגל, כך גם כאן יראה לו שההתפארות שה' מתפאר בשמש פחותה מההתפארות במעשי בני ישראל.

258 גם העולם הפגאני האילי וגם הפילוסופים הכירו באלוהות המתגלה בטבע ומתוך כך הגיעו לתחושת אפסות של האדם כלפיהם. תפיסה זו הובילה את העולם האילי להעריך ולעבוד את הטבע, ואילו את העולם הפילוסופי הובילה תפיסה זו לשאוף לדבוק בו (=הדבקות בשכל הפועל) ולהשתחרר מהחובות המוסריות. שניהם לא הכירו את שם ה' המתגלה באדם, שהוא ההופעה האלוהית העל-טבעית, הגדולה יותר מכל הופעת האלוהות בטבע! עד יציאת מצרים היה העולם שרוי בתפיסה המוכרחת של הטבע: השעבוד לטבע, השעבוד לבני אדם, השעבוד ליצרים והכניעה לחולשות הגוף והמוות. יציאת מצרים נתנה לעולם את החופש מכוחות הטבע (קריעת ים סוף), החופש מבני אדם (מעבדות לחירות, ולב מלך ביד ה'), החופש לשלוט ביצר, והקדושה המובילה לתחיית המתים.

259 בראשית א, יד-י: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי מְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּלְשָׁנִים. וְהָיוּ לְמְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ..."

260 כאן התברר שלמלך היה ברור שאין כוונת הפסוק שהקב"ה מתפאר בשמש או בישראל. אלא שאנו בני האדם רואים בשמש בריאה כה נפלאה שאנו יכולים לפאר את הקב"ה בכך שברא בריאה כזאת. מבחינתנו יש כאן שבח לקב"ה. אם כן, הקושי של המלך הוא כיצד בני אדם יכולים לראות בבני ישראל דבר שהקב"ה יתפאר בו! טרם התחנך המלך לשבחם ולמעלתם של ישראל, ולא למעלתו של האדם בעולם!

261 גם הרמב"ן בתחילת דרשת "תורת ה' תמימה" כתב בחריפות בעניין זה: "כל מה שהנבראים יודעים ומבינים - כולם פירות התורה או פרי פירות שלה, ואלמלא כך אין בין אדם לחמור שהוא רוכב עליו כלום. וכן תראה היום באומות הרחוקות מארץ התורה והנבואה, יושבי הקצוות, כגון יושבי רומ"ניא והת"תרים ואומות צא"ב שאינם מכירים את הבורא וסבורים שהעולם קדמון, וגם אינם מחשבים כלל לא בקדמותו ולא בחידושו, ואם הגלגל מניע עצמו או זולתו מניע, כמו שאמר דוד המלך ע"ה במזמור הזה, וכמו שראו בעלי העיון שלא שמעו התורה, כי האדם בתולדתו בלא מלמד - ככהמה, שנאמר: 'ועיר פרא אדם יולד'. ואם דעתו ושכלו של אדם בלא מלמד נותנת לו לחשוב בחידוש,

מסלול 1: יום ה לפרשת מקץ
מסלול 2: יום ב לפרשת מקץ

הזכרונות?

היתה מהם פת שאומרים שאין בורא (היא דעת האפיקורוס). יתרה מזו, שאין חלק מן העולם יותר ראוי להיות נברא מלהיות בורא, והכל קדמון; וכת (ה)אומרים שהגלגל הוא הקדמון ובורא הכל, ועובדים אותו²⁶²; וכת (ה)טוענים שהאש היא עצמות האור והפעלות החזקות והמפלאות, והיא אשר ראוי שתעבד, ושהנפש היא אש²⁶³. וכת (ה) עובדים זולת (=נמצאים אחרים מ)אלה, פשמש והירח וכוכבים וצורות בעלי חיים (ה) נתלות בצורות הגלגל (=המזלות).²⁶⁴ וכת עובדים מלכיהם או חכמיהם. וכלם מסכימים

הערות - ילמד עניים דרכו

לפי שאין הגלגל מנהיג, אלא זולתו מניע, כמו שהזכרנו, אין אצלו מצווה ולא עבירה, ולא דעת ולא חשבון, ואין אצלו שום מעשה טוב ונרצה יותר מאחר, וכל שכן הימים והשנים שכולם שווים אצלו, נמצא הכל שווה אצלו כמו שהוא שווה אצל הבהמות. וחשוב בלבך שהקב"ה ברא כל השפלים להנאתו ולתשמישו של אדם, שאין לנו טעם ביצירת בעלי חיים השפלים והצמחים שאינם מכירים את בוראם זולתי זה. וברא את האדם שיכיר את בוראו ית', ואם האדם אינו יודע שבראו כלל, וכל שכן שאינו יודע שיש אצל בוראו מעשה נבחר ונרצה ומעשה אחר מרוחק ונמאס, נמצא האדם כבהמה, וכוננת בריאתו בטלה. וזהו מה שאמרו חז"ל תמיד, שאילו לא קבלו ישראל את התורה היה מחזיר העולם לתוהו ובוהו, כלומר שאם לא היו חפצים לדעת וללמוד ידיעת בוראם, ושיש הפרש לפניו בין טוב לרע, נמצא שכוננת בריאת העולם בטלה... וכן תחשוב בימים: אם אמת הוא שהקב"ה דן עולמו בראש השנה ומתחילת בריאתו של עולם יסד כן, ורמזו כן לבריותיו בשמים שמזל החודש מאזנים, אם כן מי שגילה לך סודו ואמר לך ביום פלוני תבוא לפניו בדבר תחינה והשתחויה ותרצה לבוראך, וביום עשירי ממנו תתענה ויכפר לך, וכן על כל דבר ודבר אמר לך מעשה פלוני נבחר ומקרב אותך לבוראך, ומעשה פלוני נמאס ומרחיק אותך מלפניו - אין לך חכמה אלא זו! ואין לך דעת ותבונה כזו! וכל חפצך לא ישוו בה. וכן אמרו במדרש תלים: 'זה שאמר הכתוב: נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי - אמר דוד: באתי לחלל שבת - האירה לי תורה, שנ': זכור את יום השבת לקדשו, באתי לנאף - האירה לי תורה, שנ': מות יומת הנואף והנואפת, היינו הוא דכתיב: נר לרגלי דבריך וכו'...' אבל בני אדם יושבי הקצוות הרחוקות, שלא למדו תורה ולא ראו ישראל ואת מנהגם או שלא שמעו עליהם מפני גבול שביניהם, בהמות גמורות הם, ועליהם אמר הכתוב: 'האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי'..."

וז"ל הרמב"ם בהל' עבודה זרה פרק א': "וכיוון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו... אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר. ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו... והיה הדבר הולך ומתגבר בכני יעקב ובנלוים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה'..."

262 מו"נ ג,מה: "כאשר סכלו אנשי הצאב"ה מציאות השם יתעלה, וחשבו שהנמצא הקדמון אשר לא ישיגהו העדר כלל הוא הגלגל וכוכביו, ושכחות שופעות ממנו על הצלמים וקצת האילנות רצוני לומר האשרות, חשבו שהצלמים והאילנות הם אשר ישימו דברי הנבואה בפי הנביאים וידברו עמם בחזון ויודיעו אותם מה שיועיל ומה שיויק, כמו שבארתי לך מדעתם נביאי הבעל ובנביאי האשרה..."

263 במדרשים מופיע שזו היתה עבודתו של נמרוד - עיין ב"ר לח,יג.

264 מו"נ ג,מה: "שמפני שהיה הדעת מפורסת אז בעולם עבודת השמש והשוא האלוה, אין ספק שבני אדם היו כולם פונים למזרח. מפני זה פנה אברהם אבינו למערב בהר המזרחי ר"ל במקדש, עד שישים אחוריו לשמש. הלא תראה ישראל בעת כופרם ושובם לדעות הקודמות הרעות ההם, מה עשו? אחוריהם אל היכל השם ופניהם קדמה והם משתחווים קדמה לשמש".

שְׂאִין נְרָאָה בְּעוֹלָם רִשְׁם וּפְעֵל יוֹצֵא מִן הַמְּנַהֵג וְהַטְּבֵעַ²⁶⁵. עַד שֶׁהַמְּתַפְּלֵסְפִים (כאריסטו) - אֲשֶׁר עֵינָם דָּק וְדַעְתָּם זָכָה וְהוֹדוּ בְּסִבָּה רֵאשׁוֹנָה שְׂאִינָה דוֹמָה לְשֶׁאֵר הַדְּבָרִים וְאִין כְּמוֹתָהּ, סָבְרוּ בְּהַקְשָׁם שְׂאִי אֶפְשֶׁר שִׁיְהִיָּה לָהּ רִשְׁם (=השגחה והנהגה) בְּעוֹלָם, וּבְמִיחָד בְּפִרְטִים²⁶⁶, שְׂמַעְלִים אוֹתוֹ וּמְרוֹמְמִים אוֹתוֹ מִיְדִיעֶתָם (=שהוא נעלה עד שאינו יודע אותם), קָל וְחִמְרָה (שהוא נעלה) מְשִׁיחֵדֵשׁ בָּהֶם חֲדוּשׁ (בכריאה כלשהי או בהנהגה ישירה).

(וכל הדעות המוטעות הללו הסתובבו בעולם) עַד שֶׁהַזְּדִיכָךְ הִקְהֵל הָהוּא שֶׁהִיָּה רְאוּי לְחוֹל הָאוֹר (=הנבואה וההשגחה) עָלָיו, וְעֲשׂוֹת הַמּוֹפְתִים לוֹ (=בעבורו) וְשִׁנוֹת מְנַהֲגֵי הַטְּבֵעַ, וְנִרְאָה עֵינָם בְּעֵינָם (=לעין כל בחוש) כִּי יֵשׁ לְעוֹלָם מוֹשֵׁל וְשׁוֹמֵר וּמְנַהֵל, יוֹדֵעַ הַגְּדוֹל וְהַקְּטָן וְגוֹמֵל עַל הַטּוֹב וְעַל הָרַע. וְהַחֲלָה הִיִּשְׁרָה (של האמונות והדעות ודרכי העבודה) לְלִבְבוֹת²⁶⁷. וְכָל מִי (ממציאי הדתות) שֶׁבָּא אַחֲרֶיהָ - לֹא יוֹכֵל לְצַאֵת מֵעַקְרֶיהָ (בדבר חידוש העולם

הערות - ילמד ענוים דרכו

265 על כן פרעה הכיר את "אלוהים" אך לא את שם "הויה"ה". וז"ל ריה"ל במאמר ד, טו: "והנה הרעיון הכלול בשם אלוהים - לא יכחישהו כל בעל שכל, ואין ההכחשה חלה כי אם על שם ה'. כי הנבואה נראית תמוהה ונדירה גם ביחידים, אף כי בציבור. ולכן הכחיש פרעה ואמר: 'לא ידעתי את ה' - כאילו הבין כי שם ה', שהוא השם המפורש, מורה על האור החודר ומעיד על היות אור האלוה דבק בבני אדם וחודר בהם. ומשה הוסיף על דבריו ואמר: 'אלוהי העברים' ברמזו על האבות, אשר רבים ידעו כי נגלתה ביניהם הנבואה, ונראו להם אותות. השם 'אלוהים' כמו שידעת, היה מקובל במצרים, שכן אמר פרעה הראשון: 'אחרי הודיע אלוהים אותך' ואף אמר: 'איש אשר רוח אלוהים בו...' והנה עניין שם 'אלוהים' אפשר להשיגו בהיקש הגיוני, כי על היות לעולם מושל ומסדר - מראה השכל. אמנם בדבר מהות האלוה נחלקו בני אדם, לפי השוני אשר בכורש שפיתתם. והקרובה בדעות על האלוה - היא דעת הפילוסופים. אך ענין שם ה' לא ישיגהו ההיקש ההגיוני, ואין עליו עדות, כי אם מן הראיה הנבואית היא".

266 אריסטו האמין שיש השגחה של האלוה לקיום המינים, לא באופן רצוני אלא באופן מוכרח, שהמינים לא יכולים להיכחד. אבל לפרטים הנמצאים בעולם החומרי - תחת גלגל הירח - אין השגחה פרטית.

267 עיין ברמב"ם הל' עבודה זרה א, ג שגם הוא הדגיש את מעלת ישראל, שהאירו את העולם מטעויות העבודה זרה. אולם בניגוד לריה"ל (עיין לקמן) הרמב"ם מדגיש את ההשפעה הלימודית: "בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול... וכיון שארכו הימים, נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו... אבל צור העולמים - לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו, אלא יחידים בעולם, כגון: חנוך ומתושלח נח שם ועבר. ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל, עד שנוולד עמודו של עולם, והוא - אברהם אבינו... והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד. והיה מהלך וקורא, ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה, עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר: 'ויקרא שם בשם ה' אל עולם'. וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו - היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת. עד שנתקבצו אליו אלפים ורובבות והם אנשי בית אברהם, ושתל בלבם העיקר הגדול הזה, וחיבר בו ספרים, והודיעו ליצחק בנו, וישב יצחק מלמד ומזהיר. ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד. וישב מלמד ומחזיק כל הנלווים אליו. ויעקב אבינו לימד בניו כולם, והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצוות אברהם, וציווה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלימוד. והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלווים עליהם ונעשית בעולם אימה שהיא יודעת את ה'".

מסלול 1: יום ה לפרשת מקץ
מסלול 2: יום ב לפרשת מקץ

והשגחת ה' בעולם²⁶⁸), עַד שְׁשָׁבוּ הַיּוֹם כָּל בְּאֵי עוֹלָם²⁶⁹ לְהִיּוֹת מוֹדִים בְּקִדְמוֹת לְאֵל וּבְחִדּוֹשׁ לְעוֹלָם. וּמוֹפְתָם (=והוכחתם) עַל זֶה - בְּנֵי יִשְׂרָאֵל²⁷⁰, וּמָה שֶׁנַּעֲשֶׂה לָהֶם וּמָה שֶׁעָבַר²⁷¹ עֲלֵיהֶם.

נה

אָמַר הַכּוֹזְרִי: אָכֵן זֶה פֶּאֶר גְּדוֹל, וּבְאִוּר(ך) שׁוֹבָה לָב, וּבְצִדְקָ נְאֻמָּר: "לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם²⁷² עוֹלָם" (ישעיהו סג,יב), "וַיַּעַשׂ לָךְ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה" (נחמיה ט,י), וְ"לְתַהַלְּהָ וּלְשֵׁם וּלְתַפְאֶרֶת" (דברים כו,ט).

הערות - ללמוד ענוים דרכו

268 אף שעיוותו בהגשמת האלוה ובהחלפת מצותיו במצוות אחרות, ובסילוף תורתו ובקלקול יסודות הגמול, הרי ששימרו את מה שאי אפשר לכפור בו - אמונת החידוש והאמונה בניסית.

269 בתרגומים האחרים: "העולם המיושב" והיינו אסיה ואפריקה ואירופה. אולם ארצות רחוקות שהיו מנותקות מהציוויליזציה - לא זכו לאור ישראל, ועל כן נשארו גם היום כפי שהיתה האנושות לפני בוא בני ישראל. אולם היום גם הם הולכים ונחשפים לתורת ישראל ולאמונתם.

270 כמו שמובא במאמר א,ד-י. לא מדובר כאן על ההשפעה הסגולית, שעליה דיבר בסעיף מד, אך גם לא על השפעה לימודית, שישאל לימדו את האומות (כמו שמתאר הרמב"ם, עיין לעיל בהערות). אלא עצם המציאות של עם ישראל בעולם ואופן הנהגת ה' אותם הם העדות למציאות ה' בעולם. "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו" - לא במילים אלא בעצם המציאות. כמו ש"השמים מספרים כבוד אל מעשה ידיו מגיד הרקיע... אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם".

במאמר א,קג אמר ריה"ל שהמפגש עם הנביא וההתחדשות הרוחנית שזוכה לה אותו שנפגש עמו - היתה עדות "עין עין" לגמול של העולם הבא. בהקבלה לנביא בישראל, ישראל באומות - המפגש עמם ועם אופן חייהם הוא עדות "עין בעין" למציאות ה' והשגחתו בעולם.

271 בתרגום פרופ' שורץ: "ומה שנגזר עליהם", והכוונה לעונשים והגלויות. וכן הוא במפורש יותר בתרגום הר"י אבן שמואל. כמו במאמר א,קט ובמאמר ב,מד - העונש הקיצוני והניסי הוא עדות לחלות השכינה בישראל לא פחות מהשכר. וז"ל התורה בדברים כט,כא-כז: "וְאָמַר הַדּוֹר תַּחֲלֹאֲיָהּ בְּנִיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאֲחֵרֵיכֶם וְהִנְכִּירֵי אֲשֶׁר יָבֵא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת מְכוֹת הָאֶרֶץ הַהוּא וְאֵת תַּחֲלֹאֲיָהּ אֲשֶׁר חָלָה ה' בָּהּ. גְּפִרְתָּ וּמְלַח שָׂרְפָה כָּל אֶרֶץ לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא יִעֲלֶה בָּהּ כָּל עֵשֶׂב כְּמִהְפַּכֵּת סִדִּים וְעִמְרָה אֲדָמָה וְצִבּוּיִם אֲשֶׁר הִפִּיף ה' בְּאֶפְסוֹ וּבְחִמְתּוֹ. וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם: עַל מָה עָשָׂה ה' כִּכָּה לְאֶרֶץ הַזֹּאת? מָה חֲרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה? וְאָמְרוּ: עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם... וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אֲדָמָתָם בְּאֵף וּבְחִמָּה וּבְקֶצֶף גְּדוֹל וַיִּשְׁלַכֶם אֶל אֶרֶץ אֲחֵרָת כַּיּוֹם הַזֶּה... וּבְמַלְכִים א, ט, ח-ט: "וְהִבִּיתִּי הַזֶּה וַיְהִי עֲלִיּוֹן, כָּל עֶבֶר עֲלִיּוֹ יִשֵּׁם וְשָׂרָק, וְאָמְרוּ: עַל מָה עָשָׂה ה' כִּכָּה לְאֶרֶץ הַזֹּאת וְלִבֵּית הַזֶּה? וְאָמְרוּ: עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת אֲבֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתְּזוּם בְּאֵלֵהֶם אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וַיַּעֲבְדוּם עַל כֵּן הִבִּיא ה' עֲלֵיהֶם אֶת כָּל הַרְעָה הַזֹּאת". וּבִירוּמִיָּה כב, ח-ט: "וַעֲבָרוּ גוֹיִם רַבִּים עַל הָעִיר הַזֹּאת וְאָמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ: עַל מָה עָשָׂה ה' כִּכָּה לָעִיר הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת? וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעֲבְדוּם".

272 ככל הפסוקים שמביא המלך מופיעה המילה "שם". וכן אמר יהושע לקב"ה לאחר שנפלו ישראל בקרב על העי והוא חשש שהגויים יאספו עליהם וישמידו אותם: "ומה תעשה לשמך הגדול?" כי שם ה' התגלה רק על ידי ישראל. וכן: "ושמי ה' לא נועדתי להם", וכן: "וידעתם ש אני ה'". והוא שם הו"י לעומת של אלוהים. כלומר: ההתגלות העל-טבעית שהתגלתה בהנהגת ישראל, ובה נבואה וניסים, תורה ומצוות, השגחה וגמול, מוסר וקדושה.

נו

אמר הקבר: הלא ראית איך פתח דוד בשבח התורה, כאשר הקדים את תאור השמש במזמור "השמים מספרים כבוד אל" ²⁷³ (תהלים יט), ותאר הקף אוֹרָה וזכות גְרָמָה וישר דרכה ויפי מראה, וסמך לזה אמרו: "תורת ה' תמימה משיבת נפש" (תהלים יט, ח), ומה שָׁבָא אַחֲרָיו, כאלו הוא אומר: אל תתפלאו על התאורים האלה, כי התורה יותר גלויה ובהירה ומפרסמת ונעלה ומועילה. ולולא בני ישראל - לא הייתה התורה.

ועוד, כי לא נתנה להם מעלה (בהנהגה הניסית ובנתינת התורה) - בגלל משה, אלא נתנה למשה מעלה (בנבואה ובעשיית ניסים) - בגללם! ²⁷⁴ כי האהבה (של ה') אמנם הייתה בהמונן זרע אברהם יצחק ויעקב, ובחר במשה (כדי) להגיע (=להביא) הטוב אליהם על ידו. ואנחנו איננו נקראים אמת משה, אלא אמת ה', כמו שנאמר: "עם ה'" (במדבר יא, כט) ו"עם אלהי אברהם" (תהלים מז, י).

שאלות מנחות:

- ✦ הגדר את המושג "אהבה" שבין ה' לישראל.
- ✦ מדוע יחסים אלו מיוחדים רק בין ה' לישראל, ולא בין ה' למלאכים או לאומות העולם?
- ✦ מה גרם ל"אהבה" זו?

הערות - ילמד ענוים דרכו

273 בשבעת הפסוקים הראשונים שמתוארת בהם הופעת האלוה בטבע מופיע שם "אל". אולם בשמונת הפסוקים שבהם שבח התורה - שם הוי"ה.

שני השלבים בהופעת הבורא - בטבע ובתורה - באים לידי ביטוי גם בכרכות שלפני קריאת שמע. בביאור המזמור - עיין בהקדמת המהר"ל לתפארת ישראל ובספר העיקרים א, ח.

274 לכן משה התנדה מבית דין של מעלה כשחטאו בעגל, כאמור: "לך רד כי שיחת עמך". וז"ל מכילתא דרבי ישמעאל, בא, פרשה א: "רבי עקיבא אומר: 'לאמר' - צא ואמור להם שבזכותם הוא מדבר עימי. שכל שלשים ושמונה שנה שהיה כועס על ישראל - לא היה מדבר עמו, שנא' ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב המחנה וידבר ה' אלי לאמר'. אמר ר' שמעון בן עזאי: איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו: ולא עם משה בלבד היה מדבר בזכות ישראל, אלא עם הנביאים כולם לא דבר אלא בזכות ישראל... הא בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל". ובאוצר המדרשים, ערך משה, יום פטירתו: "אמרו לו ישראל: רבינו! אם אתה פורש ממנו מה יהא עלינו? אמר להם: כשהייתי עמכם היה הקדוש ברוך הוא עמכם, שמה תאמרו כל הנסים והנפלאות שנעשו על ידי - בשבילי היו? לא נעשו אלא בשבילכם ובעבור רחמי וחסדי. ואם יהיה בטחונכם עליו ודאי יעשה חפצכם. פתחו ישראל ואמרו: ה' הוא האלוהים, ה' הוא האלוהים, אלוהים לנו מחסה ועזו".

וביארנו לפי זה את הפסוק בסוף פרשת נשא: "ובבא משה... וישמע את הקול מידבר אליו", והיינו שהכרובים שמסמלים את כנסת ישראל והקב"ה - הדיבור הוא ביניהם, ומשה רק עומד מהצד ומקשיב. משה בגדלותו הוא היחיד ששומע, ומעביר לנו, עם ישראל, מה ה' דיבר עמנו: "פנים בפנים דיבר ה' עמכם... אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה', כי יראתם מפני האש..."

מסלול 1: יום ה לפרשת מקץ
מסלול 2: יום ב לפרשת מקץ

- ✦ המלך מתפאר בעמו כשעמו מצליח. אולם במה מתפאר ה' בישראל? מדוע התפארות זו אפשרית אפילו כשהם בשפל המדרגה?
- ✦ מה נתנו ישראל לעולם על פי סעיף נד ומה נתנו על פי סעיף נו?
- ✦ בברכה השנייה של ברכת המזון חובה להזכיר "ברית" ו"תורה", מהי הברית ומהי התורה?
- ✦ מדוע בברכת "אהבת עולם" שלפני קריאת שמע העוסקת באהבת ה' לישראל, מודגשת נתינת התורה?

בעקבות חג החנוכה אנו עושים הפסקה בלימוד הלימוד יתחדש לאחר החג